

גליון מספר
239

דפי עיון

יחסי ממונות עם בנקים של גויים

ת"ס

להלן שלוש שאלות, שהתקבלו מיהודים בחו"ל, בענייני מסחר ובנקאות. ולהלן השאלה הראשונה: ראובן, הגר בדרום אפריקה, מופתע לגלות בחשבונו יתרה של 100 אלף דולר. בחקירה קטנה שניהל לעצמו – התברר שבאותו יום היה הפקיד באשנב הבנק מבולבל, ובמקום להפקיד לאיש שעמד אחריו בתור – הפקיד לו. ברשומות הבנק נראה כאילו ראובן הפקיד לעצמו כסף מזומן בחשבונו. עתה הוא מסתפק: האם מוטל עליו להשיב את הכסף לבנק או לאדם השני?

- ב..... סוגיית טעות עכו"ם
- ג..... ההלכה בטעות עכו"ם והטעיית עכו"ם
- ג..... הקשר בין חילול השם להטעיה או הפקעה
- ד..... באר הגולה: עדיף לקדש את השם ולהחזיר
- ה..... טעות עכו"ם או השבת אבידה
- ו..... בעלותו של ראובן על ממון זה
- ז..... החזרה מכוח שיעבודא דרבי נתן
- ז..... שאלה שניה: ירושת האלמנה מחשבון הבנק
- ח..... מושכל ראשון: השבת אבידה ליהודים
- ח..... רבי שלמה היימן: דעת המוריש כחוקי הבנק
- ט..... אחיעזר: כסף אחר ולא ממון הירושה
- י..... מצוות השבת אבידה ליורשים
- יא..... שיעבודא דרבי נתן בחיוב האלמנה ליורשים
- יא..... שאלה שלישית: שיעבודא דרבי נתן בממון הגוי
- יא..... שיעבודא דרבי נתן בגוי
- יב..... תומים: תלוי איזו הלואה קדמה
- יג..... חזו"א: ההפקעה אינה חלה מאליה

ד פ י - ע י ו ן

תומים ונתיבות: צריך אמירה מפורשת שמפקיע..... יג
קצות ונתיבות: בחילול השם אסור להפקיע..... יג

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

סוגיית טעות עכו"ם

אבידת
עכו"ם,
טעות
עכו"ם

הגמרא (במסכת בבא קמא דף קי"ג:) מבארת כמה מושגי יסוד ביחסי ישראל-גוי: **גזל גוי אסור** (כלומר אסור לגזול גוי, דהיינו להוציא ממנו ממון. ובגמרא מביא לכך מקור מפסוקים) **ואבידתו מותרת** (כלומר אין צריך להשיב את אבידתו, וגם לזה מביאה הגמרא מקורות).
והברייתא מוסיפה בשם רבי פנחס בן יאיר שבמקום שיש חילול השם – **אבידתו אסורה**.

ובהמשך הגמרא: אמר שמואל: **טעותו מותרת**. וברש"י: היה הגוי חייב לישראל וטעה בחשבון, ואין חילול השם בדבר – אין צריך להעיר לו על טעותו, ואין שום חשש של חילול השם, כיוון שהגוי טעה בעצמו.

בהמשך מביאה הגמרא כמה דוגמאות לטעות עכו"ם. הראשונה שבהם מספרת על שמואל שקנה מזרק של זהב, והגוי מכרו לו בחשבו שהוא של נחושת. ושמואל – לא זו בלבד שלא תקן את טעותו של הגוי, אלא גם **הבליע לו זוז אחד**.

דוגמא
לטעות
עכו"ם
במכירת
חפץ

- ושני פירושים עיקריים** נאמרו בהבלעה זו:
- (שיטת רש"י): **שמואל הטעה את הגוי** בזה ששילם לו זוז אחד **פחות**, מבלי שהגוי שם לב להטעייתו.
 - (שיטת נימוקי יוסף): **שמואל הוסיף בכוונה עוד זוז אחד לתשלום**, כדי שהגוי יחשוב ששמואל טעה, ויסתלק מהרה מן המקום, לפני שיספיק לגלות את הטעות שהחליף בין זהב לנחושת.

טעות או
הטעיה

ד פ י - ע י ו ן

מכוח שני פירושים אלו, למדו המפרשים (ולימוד זה מתבטא בפסיקת השולחן ערוך, כדלקמן) שלפי רש"י **אין חילוק** בין טעות עכו"ם ובין הטעייתו, ולפי נימוקי יוסף **קיים חילוק זה**, שטעות מותרת, ואילו הטעייה אסורה.

ההלכה בטעות עכו"ם והטעיית עכו"ם

ולהלכה – מובא **ברמ"א** (בסימן שמ"ח-ב): טעות עכו"ם, כגון להטעותו בחשבון או להפקיע הלוואתו – מותר, ובלבד שלא ייודע לו, שלא יהיה חילול השם, **ויש אומרים** שאסור להטעותו, אלא אם טעה מעצמו – שרי.

שני הצדדים בשולחן ערוך

וכן מובא מקור לדין זה **ברמב"ם** (הלכות גזילה י"א-ד): טעות הגוי היא **כאבידתו ומותרת**.

יוצא שאין דינו של עכו"ם כדינו של ישראל, שבישראל הטעות אינה פוטרת כלום בדיני ממונות, ויש לתקן את הטעות, ולשלם את היתרה כאילו לא היתה טעות כלל. אבל בעכו"ם – **טעותו היא סיבה שלא לשלם** את החוב.

הבדל בין ישראל לגוי: בישראל אין טעות

עוד למדנו מדברי הרמ"א, שיש שתי דעות לגבי הטעיית הגוי, אם היא מותרת או אסורה. הצד שמותר – אינו מחלק בין טעות ובין הטעייה (וכבר למדנו לעיל שזוהי שיטת רש"י), כמו שביהודי אין חילוק לאסור, כך בגוי אין חילוק להתיר. והצד שאוסר (וכבר למדנו לעיל שהיא שיטת נימוקי יוסף) – הביאור הוא שהטעייה היא מעשה בידים, **ועלול להיגרם חילול השם**.

הקשר בין חילול השם להטעיה או הפקעה

ובהערות ביניים: יש להבין את הקשר בין חילול השם לבין דין טעות גוי או הפקעת עכו"ם. שהרי הדבר תמוה במחשבה ראשונית: וכי דין "הפקעת הלוואתו" צריך להיעשות "מתחת לשולחן"? אם ההפקעה הותרה באמת – מה איכפת לנו מה שאומרים האחרים. ואם ההפקעה אסורה – אם כן היא צריכה להישאר אסורה גם כשאין איש רואה!

שלושה סוגי חילול השם

אמנם אין כאן המקום להאריך בעניין גדרי "חילול השם", ועוד חזון למועד, אלא שפטור בלא כלום אי אפשר. ולכן במסגרת זו נקצר ונאמר שיש כמה סוגי חילול השם (כמפורט בספר המצוות לרמב"ם, מצווה לא תעשה ס"ג):

כמה סוגי חילול השם

ד פ י - ע י ו ן

T

- חילול השם על עבירה קלה בשעת השמד, או עבירה חמורה שלא בשעת השמד.
- חילול השם על פריקת עול ללא סיבה של תאוה.
- חילול השם על דבר שמותר מהתורה, ורק נראה בעיני ההמון שהוא עבירה. המדובר באדם נכבד העושה דבר הרשות, כגון (רשימה מפורטת נמצאת בגמרא יומא דף פ"ו.) אדם גדול ההולך ארבע אמות ללא תפילין, או אדם נכבד הקונה בהקפה, וכיוצ"ב. המכנה המשותף לכולם שהדברים מותרים בעצם, אלא שהמעמד אוסר [יעוין ברמב"ם הלכות יסודי התורה ה-יא, לגבי משא ומתן של תלמיד חכם, וללא קיום זה – הרי זה חילול השם].

וא"כ – כך נאמר גם על הפקעת הלוואתו של גוי – שאמנם הדבר מותר, אלא שאינו נראה טוב בעיני ההמון, אלא כדבר מגונה (ובגמרא במסכת בבא קמא דף ל"ז. למדנו את דעתם ה"תרבותית" של שני הסרדיוטות הרומיים, שכל התורה היתה מובנת ומקובלת על דעתם ה"אובייקטיבית", חוץ מה"אפליה" בדין השונה של נזיקין ביהודים או בגויים, ובדעה זו מחזיקים גם אנשים מבני עמינו, שקשה להם לקבל את דין התורה כמו שהיא, מבלי "להתאימה" לערכי "המוסר והתרבות" העולמיים). א"כ עשייתה בפרהסיא היא חילול השם מהסוג השלישי, כאמור, ואינה מותרת.

לא נראה
טוב
בעיני
ההמון

באר הגולה: עדיף לקדש את השם ולהחזיר

והערה חשובה מאד: כל נושא הטעיית עכו"ם, או הסתמכות על טעות עכו"ם כדי לא לשלם, אינו מצווה אלא לכל היותר יש בזה היתר.

וחשוב לזכור את דבריו הנוקבים של הרב באר הגולה (תחילת סימן שמ"ח, אות ה'): אם החזיר אבידה לעכו"ם לקדש את השם, כדי שיפארו את ישראל, וידעו שהם בעלי אמונה – הרי זה משובח. וכן הדין בחזרת הטעות שטעה העכו"ם מעצמו. ואני כותב זאת לדורות, שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו העכו"ם, ולא הצליחו, וירדו נכסיהם לטמיון, ולא הניחו אחריהם ברכה, וכמו שכתב בספר חסידים (סימן תתרע"ד) רבים אשר קידשו השם, והחזירו טעויות העכו"ם בדבר חשוב, גדלו והעשירו והצליחו, והניחו יתרם לעולליהם.

באר
הגולה:
לא
מומלץ
לנצל
טעות
העכו"ם

א"כ גם בענייננו – אל נא נזדרז כל כך להסתמך על היתר זה, של טעות עכו"ם, כהמלצת הרב באר הגולה. אלא שלצורך המשך השיעור, והדינים היוצאים ממנו – אנו משתמשים בהיתר זה כרגיל (להלכה ולא דווקא למעשה).

טעות עכו"ם או השבת אבידה

בניתוח המקרה שבענייננו – נבחין בסוגיה זו בשני נושאים שונים:

- הראשון – הפקדת הפקיד בטעות לחשבוננו של ראובן.
- השני – העובדה שהאיש השני הופסד מחמת טעות זו.

השבת אבידה ליהודי

החלק הראשון הוא בוודאי נחשב כטעות עכו"ם, שכן מדובר על בנק של גויים, על בעליו ופקידיו. א"כ שם הנושא הוא "טעות עכו"ם במקום שאין בו חילול השם" (בהנחה שידוע שהטעות לא יכולה להתגלות לעולם), ובזה כבר למדנו שלא מוטל על ראובן לדווח לבנק על טעותם.

הגוי טעה בהפקדת הממון לשמעון

[יש מקום לדון אולי ההוצאה מחשבון הבנק במקרה זה נקראת "גזל עכו"ם" ולא "טעות עכו"ם", שהרי טעות הבנק היתה רק ברישום המוטעה, אבל המשכה נעשית בפועל ע"י בעל החשבון, ומשיכה זו היא פעולת גזל.]

גזל או טעות

ויש להשיב, שכל פעולת רישום בבנק אין בה קניין אחר זולת רישום, וממילא פעולת הרישום עצמה מסתמא היא "סיטומתא" (שאם לא נאמר כך – מה יהיה הדין במקרה שאדם קיבל הכנסה מביטוח לאומי לחשבוננו, ואח"כ הלווה סכום זה לאדם אחר. במה התחייב השני להחזיר דווקא למלווה, הרי לכאורה מעולם המלווה לא נתן משלו כלום... אלא חייבים לומר שהכנסה לחשבון הוא "סיטומתא"), וזה נעשה ע"י הבנק, א"כ יש בזה "טעות עכו"ם" המותרת, ולא "גזל עכו"ם" האסור.]

כל הנדון הוא לגבי החלק השני: יש אדם שהולך להיות נפסד, ויש לראובן קשר להפסד זה, האם עליו להרגיש קשר לכך ולעשות מעשה כלשהו של השבת אבידה וכיו"ב?

אם האישי השני הוא גוי – העובדה שהוא הופסד ע"י עמיתו הפקיד הגוי אינה מענייננו. ואפילו אם נאמר ששם הנושא הוא "השבת אבידה" – בוודאי שאין מצוות השבת אבידה לגוי.

השאלה תהיה אם האיש השני הוא יהודי, האם יש קשר בין משיכתו של ראובן מהחשבון, כאשר בו זמנית יהודי אחר לא מקבל את ממונו?

מצוות
השבת
אבידה

זה פשוט שאם ראובן לא יודיע על הכסף שנמצא בחשבונו ושאינו שלו – כשיבוא המפקיד האמיתי לתבוע את כספו – לא יתייחסו לתביעתו כלל. ורק אם ראובן יעשה מעשה ויודיע – יש סיכוי שתביעתו של אותו האיש תיפול על אוזניים קשובות, וא"כ – לפי צד זה אולי יש מקום לדון בהשבת הכסף כמעין מצוות השבת אבידה (ובהמשך נלמד שאין שום קשר להשבת אבידה בממון זה, כיוון שאין זה אותו ממון, שהרי ראובן קיבל כסף אחר, ולא אותו כסף פיזית שהפקיד האיש השני).

אלא שיותר מסתבר (וכך אמר לי מו"ר מרן הגראיל שטינמן שליט"א) שאין כל קשר בין מה שפקיד הבנק טעה ולא רשם את פיקדונו של אותו אדם, ובין העובדה שטעה והכניס כסף לראובן. כיוון שאין לאיש השני שום רֵאָיָה – בין אם ראובן יחזיר את הכסף לבנק, ובין אם לא – הבנק לא ייתן אגורה לאיש המתלונן – כל עוד אין לו רֵאָיָה משמעותית (ואמנם מסתבר שבדרך כלל המציאות היא שיש איזשהו תיעוד: מסמך, מצלמות הבנק וכו', ובמקרה של ראיות כאלו כל הסיפור משתנה, אבל בענייננו – ידוע שאין שום ראיה לאיש זה).

בעלותו של ראובן על ממון זה

לפי
היראים
אין
בעלות
לראובן

לפי דברנו עד כה – יוצא שראובן יכול להחזיק את הכסף ברשותו. אמנם יש עדיין לברר אם כסף זה נחשב להיות שלו, שהרי ידועה שיטת היראים (המובאת במגן אברהם סימן תרל"ג), ויש אומרים שהיא שיטת הרמב"ן במלחמות (המובאת בגרע"ק איגר בסימן תרל"ז), ודנו בזה חלק מהאחרונים (ראה דברי יחזקאל נא-ב, שערי יושר ה-ה, הגר"ח ועוד) שאדם שהפקיע את חובו לגוי – אין הכוונה שבעלות ההלוואה הוצאה מהגוי, אלא רק הותר לו להחזיק ממון זה אצלו. ויש בזה כמה נפק"מ למעשה:

- אם החפץ שהגיע אליו בטעות עכו"ם הוא אתרוג (או שאר ארבעת המינים, או כל דבר שנאמר עליו דין "לכם") – אם יכול לצאת בו מדין "שלכם" (אם שלו ממש – יכול, ואם יש לו רק היתר שימוש – אינו יכול).
- כשהעכו"ם מתגיייר – לגבי הפסקת זכות השימוש של ראובן בחפץ זה (אם שלו – לא נפסקת זכותו, אם לא שלו – נפסקת זכותו לשימוש וחייב להחזיר).

ד פ י - ע י ו ן

- **אם צריך להפריש מעשר כספים** (אם שלו - יש להפריש, אם לא שלו - אין מה להפריש מעשר כספים).
- **אם יש שיעבודא דרבי נתן** (אם שלו - שייך שיעבוד חובות, אם לא שלו - הרי זה רק פיקדון ולא חוב המשתעבד).

החזרה מכוח שיעבודא דרבי נתן

יש לבדוק במקרה שבענייננו, אם יש כאן **שיעבודא דרבי נתן** (שאם ראובן חייב לשמעון ושמעון חייב ללוי, אזי ראובן חייב ללוי), שהרי מצד האמת העובדתית **הבנק חייב לאיש השני** (את מה שנטל ממנו בטעותו של הפקיד), **וראובן חייב לבנק** (את הכסף שהופקד אצלו בטעות), א"כ יוצא, לכאורה, **שראובן חייב לאיש השני** את הסכום הזה.

ראובן
יחזיר
מכוח
שיעבוד?

אלא שיש לדון אם חובו של הבנק לאדם זה עדיין קיים, או שהיה **יאוש בחוב זה**, וממילא - אם נאמר שהאיש השני התייאש מהחוב - **כבר אין שיעבודא דרבי נתן**, ואין ראובן צריך להשיב.

יאוש
בחוב

[נושא זה - של יאוש בחוב - אינו שייך ישירות לבדון דידן, והחפץ להתעמק בו - ימצא בקצות החושן (סימנים 10-א, 10ג-א) משא ומתן לגבי מחלוקת המהרי"ק והחכם צבי אם יאוש בחוב מועיל או שאינו מועיל.
ובדרך נוספת - על פי הגרש"ש שקאפ (חידושי רבי משה יהודה הכהן, בבא מציעא סימן כ"ב) שכסף כזה בוודאי שחל עליו יאוש בחוב לפי כל הצדדים, הואיל ואינו עתיד להתגלות, כמו בדין זוטו של ים באבידה. ויש עוד להאריך בזה, ועוד חזון למועד].

ועוד על שיעבודא דרבי נתן - במקרה השני שלפנינו.

שאלה שניה: ירושת האלמנה מחשבון הבנק

שאלה שניה: ראובן, שהתגורר בדרום אפריקה, נפטר והשאיר בחשבון הבנק שלו מליון דולר. על פי חוקי הבנק וחוקי המדינה - הכסף מגיע לאלמנה. ולהבדיל - על פי חוקי התורה - הכסף מגיע ליורשיו. האלמנה שואלת אם מותר לה לקחת את הכסף לעצמה.

ד פ י - ע י ו ן

11

מושכל ראשון: השבת אבידה ליהודים

להשיב
את
הכסף
ליושבים

במבט ראשון – נראה שהכסף צריך להגיע ליושבים האמיתיים, וכיוון שהממון הגיע בטעות אל האלמנה – יש עליה חיוב של השבת אבידה, להחזיר ליושבים את שלהם.

דוגמה לדבר: חפץ שנפל לתוך חריץ צר ועמוק, ודרוש אדם בעל אצבעות ארוכות במיוחד כדי להוציא את החפץ ולהשיבו לבעליו. מובן שאדם שיצליח להוציא את החפץ מהחריץ – מתחייב בהשבת אבידה לבעליו, ואינו יכול לקחת לעצמו את החפץ. **וכן גם בענייננו**, לכאורה, מתחייבת האלמנה להשיב את הכסף ליורשיו.

רבי שלמה היימן: דעת המוריש כחוקי הבנק

כל
המפקיד
על -
דעת
חוקי
הבנק

ובספר **חידושי רבי שלמה היימן** (כרך א', חלק התשובות, סימן ח') למד שכשאדם מפקיד בבנק את כספו – מודע הוא לחוקי הבנק, ויודע הוא שבמקרה של פטירה יגיע הכסף לאשתו ולא ליורשיו. א"כ יש **אומדן דעתו, שכן בדיוק רצה שיקרה**. ונוכל לומר ש"כל המפקיד – על דעת חוקי הבנק הוא מפקיד". ממילא כשהאלמנה קיבלה את הירושה – קיבלה אותה **כדת וכראוי, לפי רצון בעלה**, כיוון שעל דעת זאת הפקיד בעלה.

לפי הבנה זו – ברור שאין האלמנה צריכה להחזיר את הכסף ליורשבים.

אלא שיש לדון בדבריו, שכשראובן – בעל החשבון – הפקיד את הכסף בבנק, האם אמר ונתן הוראות מפורשות, לגבי בעלות הממון לאחר פטירתו? אין לנו נתונים על כך, ולכן מסתבר שלא היה שום מידע מיוחד, אלא אנו **אומדים את דעתו**, שכשהפקיד – עשה זאת לפי חוקי התשלומים של הבנק. אלא שגם אומדנא זו ניתנת להתבאר בשתי אפשרויות:

העברת
בעלות
כ"נאמן"
או
כ"מוטב"

- אולי התכוון שהכסף יעבור לאלמנתו בתור **"נאמן"** (כלומר שהיא תמשיך לשמור את הכסף, אבל אין היא בעלים על ממון זה). **או:**
- אולי התכוון למנות את אלמנתו כ"**מוטב**" (והכסף הופך להיות שלה).

ובנתיבות המשפט (סימן קכ"ג-ו) כתב שאדם אמר לבעל חובו: הנח חובך על הסלע והיפטר – אמנם בעל החוב נפטר מחובו, אלא שכסף זה אינו הפקר

ד פ י - ע י ו ן

לכל, אלא רק המלווה יכול לזכות בו. ואי"כ אולי נסיק גם לענייננו, שכשיש אומדנא של הוראה להעביר את הכסף לאשתו – אומדנא זו היא רק לגבי נאמנות, ולא לגבי זכייה. ולפי זה – האלמנה לא זכתה בכסף.

יש לתמוה על כל החידוש של הגר"ש היימן: אמנם כשאדם עודנו בחיים, יש לו דעות ומשאלות ורצונות, וכל זה מחייב את הבנק. אבל דעות ומשאלות אלו **מתות ופוקעות ביחד עם מיתתו**. מרגע זה – הבעלות הממונית על הרכוש עוברת ליורשיו – והם יאמרו את **דעתם הם** לגבי רצונם מה יעשה עם הממון. ממילא עם פטירתו של ראובן – דעתו לגבי הממון אינה חשובה ואינה קובעת, אלא דעת התורה, שלפיה – היורשים הם בעלים של הממון.

[אולי – כדי לתרץ – צריך להגדיר את ביאורו של הגר"ש היימן באופן שונה: שאין הכוונה כאילו מניח על הסלע ונפטר, אלא הכוונה שכל חיובי הבנק חלים רק לפי הכללים, ולפי זה – אין כאן שימור רצונות מיוחדים לאחר הפטירה, אלא שהכל ממשיך כרגיל, על פי הכללים והתנאים שהותוו עוד בחייו].

היאך משאיר הוראות לאחר מותו

אחיעזר: כסף אחר ולא ממון הירושה

האחיעזר (מובא בספר חידושי רבי שלמה היימן, שם) מבאר איך מתבאר הדין בכסף שנתקבל מהבנק.

הכסף שקיבלה הוא כסף אחר

לפי דין התורה – הבנק אינו שומר פיקדון, אלא הוא **לווה** את הכסף, וצריך להחזירו **ליד המלווה או ליד יורשיו**. כל עוד הבנק לא יחזיר לידיהם – אין משמעות לפעולות אחרות שעושה בקשר לממון זה. אלא שבמציאות – הבנק אינו מכיר ביוורשים כבעלי העיזבון, ואין בדעת הבנק לתת להם את הכסף. יוצא שהחוב האמיתי של הבנק כלפי היורשים נשאר על עומדו.

ובמילים אחרות: הפקדת ממון לבנק אינה **הפקדה אלא הלוואה!** ומילווה להוצאה ניתנה, והכסף המושב אל המלווה או אל יורשיו אינו **הכסף שניתן לבנק**. ממילא אם הבנק חייב על פי דין התורה להשיב את הכסף ליורשים – מה השתנה בחיובו כאשר העביר כסף כלשהו גם לאיזו אלמנה (שאין לה שום קשר, עפ"י התורה, לממון זה)? וכי ע"י נתינה זו פקע חיוב הבנק מלשלם את חובו למלווה או ליורשי המלווה?

ד פ י - ע י ו ן

דוגמה לדבר: אדם לווה 100 שקל מראובן, ואח"כ תרם 100 שקל לשיבה פלונית. האם ע"י נתינתו 100 שקל לשיבה פקע חובו כלפי ראובן? כמובן שהתשובה היא, **שחוב לא פוקע עד שיחזיר לאדם המתאים** (אלא א"כ בעל החוב מחל לו וכיו"ב).

ממילא הכסף שקיבלה האלמנה **אינו כספו של הנפטר** (גם אם הבנק טוען שזהו כספו, ושלאחר ששילם לאשה מחק את חשבונו של הנפטר וכו' – כל אלו כלפי דין תורה הם פטופטי מילים בעלמא, כמובא בדוגמא לעיל, לגבי האדם שלוהו כסף ואח"כ תרם אותו סכום לשיבה), **ואין האלמנה צריכה להחזיר כסף זה, והרי הוא כמתנה בעלמא. וכן – אין בקבלתה פגיעה בזכותם של היורשים להמשיך ולתבוע את הבנק.**

כסף החוב הוא כסף אחר

אמנם – אין אפשרות ליורשים להוציא את הכסף מהבנק, כיוון שלפי חוקי המדינה לא מגיע להם כלום, ולה מגיע הכל.

מצוות השבת אבידה ליורשים

האם האלמנה צריכה לתת ליורשים את כספם מדין השבת אבידה? עונה האחיעזר שאין לה מצווה "להשיב אבידה", כיוון שלא מוטל על אדם להפסיד את כספו עבור מצוות השבת אבידה.

אין דין להפסיד עבור השבת אבידה

והמשל לזה: אדם אחד חייב כסף להרבה אנשים. יום אחד הוא מחליט לתת את מטלטליו במתנה לראובן. ע"ז יופסדו נושיו, שלא יהיה להם ממה לגבות. כלום מוטל על ראובן לא לקבל את המתנה, כיוון שיש עוד נושים שרוצים לבוא ולגבות מממון זה את חובם? פשוט שאין אומרים דבר כזה.

כך גם בענייננו – האלמנה מקבלת מתנה מהבנק, ופרט לכך – יש לבנק חיוב להחזיר ליורשים את ממונם. בוודאי שאין החיוב מוטל עליה להחזיר, או לא לקבל, את הממון מהבנק.

[ויש להעיר שדברי האחיעזר נכונים כשאכן האלמנה בקבלת הכסף מהבנק אינה מפסידה ליורשים כלום. אבל לו יצויר שהיורשים הם בדרגת ירושה אחת אחריה

יא

ד פ י - ע י ו ן

(דהיינו שאם היא תמות – הם יקבלו את הרכוש) – יש צד לומר שצריכה לנקוט ב"שב ואל תעשה", ולא להוציא את הכסף, כדי לא להפסיד להם].

שיעבודא דרבי נתן בחיוב האלמנה ליורשים

יש לבדוק – גם במקרה זה, אם יש שיעבודא דרבי נתן (שאם ראובן חייב לשמעון ושמעון חייב ללוי, אזי ראובן חייב ללוי), ונאמר שהאלמנה חייבת ליורשים, כיוון שבמציאאות האמיתית **הבנק חייב ליורשים** (את מה שהנפטר הפקיד בבנק), **והאלמנה חייבת לבנק** (את הכסף שנתנו לה בטעות בחושבם שהיא היורשת).

שעבוד
האלמנה
ליורשים
מדרב
נתן

אמנם – מקרה זה שונה משאר שעבודים, בכך שאין כלל תביעה מצד הבנק כלפי האלמנה, אלא ההפך – לשיטתם נעשה דבר כשר, ובוודאי שאין חובת החזרה לאלמנה. א"כ פשוט שאין כאן שיעבודא דרבי נתן.

ועוד על שיעבודא דרבי נתן ועל חילול ד' בטעות עכו"ם – בשאלה השלישית.

שאלה שלישית: שיעבודא דרבי נתן בממון הגוי

שאלה שלישית: כמה יהודים העובדים בבורסה, השקיעו כספם אצל גוי העוסק בנדל"ן, ונותן להם אחוזי ריבית גבוהים. יום אחד הפסיד הגוי את כל הממון שברשותו, פשט רגל ונעלם. עתה נודע שהגוי הלווה סכום גדול לראובן. דורשים המשקיעים מראובן שישלם להם את מה שחייב לגוי. ראובן טוען שלא חייב לגוי כלום, מכוח הפקעת הלוואתו של עכו"ם. מה הדין?

שיעבודא דרבי נתן בגוי

החזון איש (בבא קמא י"ד) מתאר (בשם תשובת הרא"ש שנפסקה בשולחן ערוך סימן שעח-ט) יהודי הרוכב על סוס ופגע בסוס של גוי שהיה מושאל ליהודי, הדין הוא שהמזיק (היהודי) **חייב לשלם** (לגוי). מוכיח מכאן הרא"ש שאדם המזיק ממונו של גוי חייב, ולכאורה קשה, שהרי הגמרא בפירוש לומדת שממונו של ישראל שהזיק ממונו של גוי – פטור (במסכת בבא קמא דף ל"ח.).

שיעבודא
דרבי נתן
בגוי

ד פ י - ע י ו ן

יב

אלא שיש לעיין הלא הגוי לא יטרח לדון עם המזיק, אלא **יוציא בכוח את נזקו מהשואל**. ועתה מוטל על השואל לקבל החזר על כספו מהמזיק (שחייב לשלם על נזקו). אבל היאך יתבע אותו לדין, הרי השואל אינו בעל דברים של המזיק, כיון שהסוס הניזק אינו שלו, ואין לו דין שומר, ועיקר הבעיה – שהמזיק יאמר לו: מה שאני חייב לשלם לגוי הוא **חוב**, והרי **הפקעת הלוואתו מותרת**, ולכן אינני חייב לו (ובוודאי לא לך) מאומה.

אלא – לומד החזון איש בדעת הרא"ש – החיוב כאן נובע מכוח **שיעבודא דרבי נתן** (שאם ראובן חייב לשמעון ושמעון חייב ללוי, אזי ראובן חייב ללוי), שהרי **הגוי חייב לשואל** (את מה שנטל ממנו באלימות), והמזיק חייב לגוי (לפי חידוש הרא"ש).

וכן בענייננו – אולי גם נאמר שראובן חייב לגוי (את מה שלוה ממנו), והגוי חייב ליהודי הבורסה (את מה שלוה מהם), אם כן – מכוח שיעבודא דרבי נתן – **יוצא שראובן חייב לשלם ליהודי הבורסה**.

תומים: תלוי איזו הלוואה קדמה

התומים (בסימן פ"ו) התייחס לשיעבודא דרבי נתן כשהגוי באמצע (כלומר: ראובן הלווה לגוי, והגוי הלווה לשמעון, מה יכולתו של ראובן לתבוע את שמעון). וכתב לתלות **בסדר ההלוואות**, כלומר איזו הלוואה היתה קודמת, כדלקמן:

- אם הלוואת הגוי לשמעון קדמה – בוודאי שאין שיעבודא דרבי נתן, מפני שכבר **בשעת ההלוואה בטל החוב**.
- ואם ההלוואה של ראובן לגוי היא זו שקדמה – כאן **יש מקום להסתפק** אם ההפקעה קודמת לשעבוד, או השעבוד קודם להפקעה.

החזון איש (שם) לומד מדברי התומים, שאם כל כך פשוט לו שהלוואה שחלה מיד בטילה, ולא ברור מי עשה פעולת ביטול חוב – משמע, לכאורה, שהפקעת הלוואה **חלה מעצמה באופן מיידי**, ואין צורך בשום פעולה נוספת לצורך ההפקעה.

וא"כ גם בענייננו – אם נכונה הבנה זו, נצטרך **להשוות את תאריכי ההלוואות** אלו לאלו: אם הלוואת הגוי לראובן קדמה להלוואת יהודי הבורסה לגוי – א"כ הלוואת הגוי לראובן **כבר פקעה**, ואין ממה לגבות.

דוד
ההלוואות
קובע את
השעבוד

ואם הלוואת היהודים לגוי קדמה – יש עדיין לדון האם השעבוד קודם להפקעה או לא.

חזו"א: ההפקעה אינה חלה מאליה

והחזון איש (בבא קמא סימן י"ד) הקשה על חידוש התומים (שברגע ההלוואה בטל החוב מאיליו), כיון שיש גמרא מפורשת ההפך (בבא מציעא דף ע"ב.). שגוי הלווה לישראל ואח"כ התגיר – גובה את חובו (הגמרא מוסיפה שם דברים שונים בענייני ריבית ואין הם שייכים לעניינו ורק העיקר הוא שאת הקרן ודאי חייבים לשלם לו). מבואר מסוגיה זו שהחוב לא בטל מאליו.

הפקעה צריכה יחמה של המפקיע

ראיה נוספת נגד ההבנה בתומים היא מהר"ן (בנדרים דף כ"ח, ד"ה מוסס) שישראל שקנה חוב שהיה של מלווה גוי, חייב הלווה לשלם לו. שוב מוכח שהחוב לא פקע מעצמו, והא ראיה שיש עדיין יש סיבה לשלם.

תומים ונתיבות: צריך אמירה מפורשת שמפקיע

ונראה שראיותיו של החזון איש אינם בהכרח נגד התומים, שהרי התומים עצמו מסתפק (בסימן קכ"ו-כז) אם חלה הפקעה מאליה. ונטייתו של התומים היא לצד ההפוך, דהיינו שאם רוצה אדם להפקיע מגוי את הלוואתו – צריך שיאמר במפורש: הנני מפקיע את המלווה. משמע מהתומים שיש צד גדול לומר שההלוואה אינה בטילה ומופקעת מעצמה, אלא צריך אמירה מפורשת.

הפקעה רק ע"י אמירה מפורשת

[יוצא שלפי הצד שצריך את דעתו כדי להפקיע – התומים מחמיר יותר מאשר החזון איש, שלפי החזון איש צריך רק שירצה בדעתו להפקיע את ההלוואה. לפי התומים צריך אמירה מפורשת, ולא מספיק גילוי דעת בעלמא].

וכן בנתיבות המשפט (בסימנים ע"א ו-א וכן ק"ל-א) כתב להדיא שצריך להפקיע בעצמו את ההלוואה, ואינה פוקעת מאליה.

קצות ונתיבות: בחילול השם אסור להפקיע

ועוד תוספת חשובה למדנו בדברי נתיבות המשפט (הנ"ל), שבמקום שיש חילול השם אסור להפקיע את ההלוואה, וממילא חל גם שיעבודא דרבי

הפקעה ללא חילול השם

ד פ י - ע י ו ן

י"ד

נתן, שהרי כל הספק שלנו שאולי אין שיעבודא דרבי נתן הוא רק במקום שאפשר להפקיע את ההלוואה.

ובאותה דרך הולך גם **קצות החושן** (סימן קכ"ח-ג) המבאר שדין הפקעת הלוואתו של גוי אפשרי רק באופן שאינו יודע על הפקעה זו, למשל בגוי שירש את אביו ואינו יודע שלאביו היתה זכות ממונית אצל היהודי. אבל במקום שישנה ידיעה של הגוי, וממילא יש בזה חשש חילול השם – הפקעת הלוואתו אסורה.

ולעניין הלכה – הובא בדברי הרמ"א (שולחן ערוך סימן רפ"ג-א) שיהודי שהיה חייב לגוי, ומת הגוי, אם הגויים לא יודעים מזה אין צורך לפרוע ליורשים. הוסיף הסמ"ע (סימן רפ"ג-י) כיון שעכו"ם יורש את אביו, אם הגוי יודע – הרי זה גזל. ואם אינו יודע – החוב הופך להיות אבידה.

להלכה:
הפקעה
מותרת

סיכום ומסקנות

סיכום

במקרה הראשון (להחזיר לבנק טעות בהפקדה):

- **גזל גוי אסור, אבידתו מותרת, טעותו מותרת, הטעייתו** – מחלוקת ראשונים ופוסקים.
- שלושה סוגים של חילול ד', ונושא זה הוא מהסוג **שמותר, ורק נראה בעין ההמון כאסור**, ולכן אסור בפרהסיא.
- **באר הגולה** מדגיש שעדיף **לקדש את השם**, ולהשיב טעות גוי או אבידתו, ובכך יראו ברכה אמיתית.
- רישום לחשבון הבנק נקרא **קניין סיטומתא**, ולכן משיכה היא כבר לאחר מעשה הטעות **עכו"ם**.
- מותר **שלא להשיב לבנק**, לאחר טעות העכו"ם, ואם הלקוח השני הוא גוי בעצמו – **אין מצוות השבת אבידה** כלפיו.
- מחלוקת ראשונים לגבי בעלותו של הזוכה על ממון זה, ונפק"מ לדיני "לכס", להשבה כשהגוי מתגייר, למעשר ולשיעבודא דרבי נתן.
- אם יש יאוש בחוב זה (ומסתבר שיש יאוש, אפילו ברמה של זוטו של ים) – **אין שיעבודא והרי הממון שלו**.

במקרה השני (ירשה את ממון בעלה לפי חוקי הבנק, ולא לפי חוקי התורה):

- **מושכל ראשון** הוא לקיים מצוות השבת אבידה.

ד פ י - ע י ו ן

- **רבי שלמה היימן** לומד שדעת המוריש הוא לפי חוקי הבנק, כיוון שלדעת זו הפקיד. ולכן האשה זוכה ממנו.
 - אלא **שקשה לפירושו** – שאין שלטון לאחר המוות, וכל הוראותיו **לאחרי מותו – בטלים המה**.
 - **ועוד קשה**: אולי התכוון שהאשה אמנם תקבל את הדמים, אבל בתור **"נאמן"** ולא בתור **"מוטב"**.
 - וב**אחיעזר** למד שאין קשר בין קבלת מתנה מהבנק לאשה ובין חיוב הבנק ליורשים, שאין זה פיקדון אלא מלווה.
 - **שיעבודא דרבי נתן** לא שייך, כיוון שאין **תביעה מהבנק כלפי האלמנה**.
- במקרה השלישי** (גביה מיהודי את חובו של המלווה הגוי):
- לפי **החזון איש** שייך שיעבודא דרבי נתן גם כשגוי באמצע.
 - **התומים** לומד שהיתה **הפקעה אוטומאטית** מיד כשניתנה ההלוואה, ויש חולקים, שהפקעה צריכה להיות **תלויה בדעתו של המפקיע**. ויש גם ראיות לצד שני.
 - **כל עוד הגוי היה בסביבה** – אי אפשר להפקיע את הלוואתו. ובחילול השם אין הפקעת ההלוואה תופסת.
 - **כשהגוי נעלם מהסביבה** – ייתכן שכבר אי אפשר להפקיע את ההלוואה, כיוון שיש כבר עליה שיעבודא דרבי נתן מצד יהודי הבורסה, שהלוו לגוי.
 - יוצא בפשטות שראובן **צריך לשלם את הלוואתו** מהגוי ליהודי הבורסה.